

Julkisuus säätelee ensi sijassa kaikkea maailman ja täälläolon tulkintaa, ja on aina oikeassa. Mutta ei sen perusteella, että sillä on erityinen ja ensisijainen olemissuhde 'olioihin', eikä siksi, että se hallitsee täälläolon nimenomaan omaksumaa läpinäkyvyyttä, vaan sen perusteella, että se ei koskaan mene 'itse asiaan', koska se on turta kaikkia tasoja aitouseroja kohtaan. Julkisuus hämärtää kaiken ja esittää siten kätketyn tuttuna ja kaikkien lähestyttävänä." Martin Heidegger, Oleminen ja aika. Suom. Reijo Kupiainen

MEDIAFILOSOFIAN PUOLESTA

Martin Heideggerin *Oleminen ja aika* on varmastikin eräs filosofian historian "vaikeimmista" teoksista. Itse asiassa tämä Heideggerin nuoruudentyö on vain luonnos tai prolegomena fenomenologiseksi filosofiaksi. Kuten tiedetään, hän ei koskaan toteuttanut tutkimustehtäväänsä sellaisena kuin hän sen tuossa teoksessaan asetti.

Suomennos on myynyt filosofian klassikoksi poikkeuksellisen hyvin, ylittänyt toiseen painokseen. Myyntilukujen lisäksi olisi mielenkiintoista tietää kuinka moni teoksen hankkineista on sen todella lukenut. Tämähän edellyttää useamman kuukauden mittaista paneutuvaa rupeamaa, eikä senkään jälkeen voi sanoa todella ymmärtävänsä Heideggerin ajatuskulkuja. Ensilukeminen vasta käynnistää tutkimustyön – ja teoksen ryteiköistähän riittää raivattavaa useammaksikin elämänsaraksi, kuten jatkuvasti laajeneva heideggeriaaninen hengenviljely todistaa.

Ylenpalttinen vaikeaselkoisuus ei siis välttämättä laske myyntiä, vaan voi sitä jopa kasvattaa. Syvällisyys lumoo. Vaikeatajuisuus kiihottaa. Wittgensteinin *Tractatuksenkin* kiehtovuutta on vain lisännyt sen kylläkin lyhyt mutta perin tiheä ja kryptinen esitystapa. Myyttinen vaikeaselkoisuus houkuttelee luokseensa nuoria ja innokkaita filosofian ja kirjallisuuden (Joyce, Proust, Kilpi!) harrastajia tai toisaalta työelämän kiireistä vapautuneita rentoutuneita eläkeläisiä. Ehkä juuri näissä piireissä *Oleminen ja aika* on todella luettu kannesta kanteen – eihän se kuitenkaan ole sen pitempi kuin pari *Harry Potteria* tai osa *Iijokisarjaa*. Ehkä sittenkin yllättävän moni on lukenut Heideggerinsa, vaikka ei lukemastaan olisi juuri mitään ymmärtänytään, kuten voi olettaa. Silti niin nuoret kuin vanhat vasta-alkajat hankkivat sukupolvesta toiseen Aristoteleen *Metafysiikkaa*, Kantin kritiikkejä, Hegelin *Oikeusfilosofiaa*, ynnä muita vaativuudestaan tunnettuja klassikkoja, joista vastuunsa tiedostavat filosofian opettajat oppilaitaan turhaan varoittelevat.

Kun jonkun klassikon kohdalla korostaa sen "vaikeutta", vaikka vain varoitellakseen, niin silloin tulee helposti osallistuneeksi tuon teoksen ja sen kautta yleensäkin filosofian mystifointiin. Ainakin siinä tapauksessa, että palvoo objektiivisesti vaikeita teoksia neroneimauksina, joiden edessä pitää haukkoa henkeä ja tuntea mitä syvintä kunnioitusta. Filosofian historian mestaritöiden nerokkuutta ei toki ole syytä mennä kiistämään, ei ainakaan oikopäätä, perehtymättä ensin niiden argumentteihin ja päättelyketjuihin. Suuria ajattelijoita kohtaan voikin osoittaa kunnioitusta paitsi paneutumalla huolellisesti heidän kirjoituksiinsa myös tutkimalla uutterasti heidän ajattelunsa maailmallisia lähtökohtia. Tällainen tutkimus ei vain syvennä suuren ajattelijan filosofian "hermeneuttista" ymmärrystä, vaan voi myös rakentaa omakohtaista kriittistä suhdetta nerokkaaseen mutta sittenkin ongelmalliseen mestariajattelijaan.

Suuret suomalaiset kustantajat, kuten Otava, Tammi ja WSOY, ovat käytännössä lopettaneet filosofian klassikoiden julkaisemisen (Otavan miniteossarja klassikoista on eräänlainen poikkeus), mutta pienempien tahti on vain kiihtynyt (ks. pääkirjoitus *n & n* 2/2001). Mistä tämä oikein johtuu, sitä ei ole tarkoin selvitetty. Arvata saattaa, että eräs perustekijä on taloudellinen: filosofian klassikoiden, puhumattakaan alan pienemmistä töistä, ei oleteta myyvän riittävästi, jotta suuren talon suuret kustannukset peittyisivät tai kirjasta heruisi jopa voittoa. Pienissä kustantamoissa yksittäisen teoksen tuotantokustannukset ovat alhaisemmat, talkootyö on edelleen kunniaa, ja sivistykselliset pyrkimykset vaikuttavat julkaisupäätöksissä vahvemmin kuin pörssihtiöissä. Vaikuttaa jopa siltä, että suuret ovat vallan luovuttaneet filosofisen sivistystehtävän pienemmilleen. Tästä privilegiosta nämä riemuitkoot, mutta suomalaisen valtajulkisuuden kohdalla – johon myös suurkustantamot tulee lukea – filosofian kato kertoo myös filosofisen sivistysaineksen kadosta.

Filosofia ja sen kautta *filosofinen* eivät kuulu heideggeriläisittäin sanottuna "kenen tahansa" julkisuuteen, ole muovamassa jokanaisen ja -miehen jokapäiväistä kommunikaatiotodellisuutta. Filosofiaa on etsittävä ja löydettävä toisaalta, yliopistosta, lukiosta, pienkustantamoista, harrastajapiireistä, filosofikahviloista, jne. Tällaisia filosofian paikkoja on ehkä riittämiin, mutta ne eivät ole kenen tahansa arki ajattelun ja -elämän keskeisiä topoksia. Jos valtajulkisuuden mediat (kuten Helsingin Sanomat, Iltalehti, YLE, MTV3, WSOY) eivät vahvista lukijoidensa ja katsojiensa filosofisia ajattelutaipumuksia, niin sitä epätodennäköisempää on, että nämä "kuluttajat" myöskään etsiytyvät jossakin muualla sijaitsevan filosofian pariin. Lyhyesti sanoen, kun valtakulttuuri ei tarjoa filosofiaa, se ei myöskään ohjaa filosofiaan.

Erilaiset elämäntaidon oppaat kyllä käyvät kaupaksi ja psykologiset egon rakennuskaavat todellakin kuuluvat "kenen tahansa" arkisiin elämisaikamoihin. Psykotukea ja ego-opastusta ei tarvitse kaukaa hakea, sillä se on jo kuluttajien keskuudessa. Yksilökeskeinen, mielenliikutuksille perustuva, egoismia ja narsismia lietsova merkitysten maailma avautuu niin päivä-, iltapäivä- kuin aikakauslehtienkin aukeamilta. Ei toki sovi ihmetellä, että ahdistavassa maailmassa käy kaupaksi kirja, lehti, ohjelma tai esitelmä, joka innostaa ja rohkaisee, mutta on kaiken kiireen keskellä nopeasti luettava ja tajuttava; joka liikauttaa mieltä, mutta ei edellytä ankaria moraalisia itsetutkitteluja; joka näyttää hyvän ja pahan mutta ei pane liiaksi jännittämään ihmispolon vajavaista arvostelukykyä.

Luonnontieteellisen tiedon suuri pieni kustantaja Kimmo Pietiläinen (Terra Cognita) puolestaan valittaa, etteivät hänenkään

Se että yleisö valistaisi itsensä, on toki mahdollista, ellei jopa melkein väistämätöntä, jos siihen vain suodaan vapaus. Sillä silloin on aina joitakin itse ajattelevia, vieläpä suuren joukon holhoojiksi asetettujen keskuudessa. Heitettyään itse pois alaikäisyyden ikeen he ryhtyvät levittämään ympärilleen kunkin ihmisen oman arvon ja itsenäisen ajattelun kutsumusta järkevästi kunnioittavaa henkeä.” Immanuel Kant, Mitä on valistus? Suom. Tapani Kaakkuriniemi

valistavat kustanteensa yllä suuriin myyntilukuihin.¹ WSOY:n sikariportaani Touko Siltala tarjoaa selitykseksi nimenomaan vaikeaselkoisuutta. Vaikka kyse on luonnontieteen popularisoinneista ”ne vaativat ajatustyötä ja yleissivistystä”. ”Tämä voi olla liikaa suomalaisille lukijoille”, jatkaa Siltala. Tiedekeskus Heureka:n toiminnanjohtaja Per-Edvin Persson puolestaan osoittaa koululaitosta, jossa hankitut latistavat kokemukset ovat vienneet monelta itsetunnon ainakin luonnontieteiden kohdalla. Persson viittanee niihin, jotka koulussa saivat ymmärtää saaneensa synnyinlahjaksi ”huonon matikkapään”, eivätkä siksi voi mitään vaikkapa fysiikasta ymmärtää. Koulufysiikkahan on ennen muuta laskutehtäviä, kuten kemia on kaavojen vääntämistä ja biologia on ainakin ollut kulttuurista ja yhteiskunnasta erotettua ”luonnon” olioiden ja kehitysprosessien opiskelua. Pietiläinen antaa ymmärtää, että syypää hänen kirjojensa vähemmän hyvään menekkiin on se, että ”meillä on hirvittävän vahva humanistinen traditio”.

”Meillä” ei varmaankaan ole hirvittävän vahvaa luonnontieteellistä traditiota, mutta tuskin sitten humanistitakaan. Ehkä ongelman ydin onkin siinä, että suomalaisenkin kulttuurin käytännössä – ei välttämättä kulttuurin teorioissa – edelleen uusintetaan jyrkkää erottelua luonnontieteellisen ja humanistis-yhteiskunnallisen välillä. (HS:n keskustelu muuten julkaistiin erillisellä tiedesivulla, eikä kulttuuriosastossa.) Tällöin myös luonnontieteiden ”ei-eksaktit” ulottuvuudet, siis niiden historiallista sekä kulttuuris-yhteiskunnallista luonnetta koskevat kysymykset työnnetään opetussuunnitelmien perukoille, jos edes sinne. Jos sinne, niin ”historiallinen” aines näivettyy suurten keksintöjen ja keksijöiden kronikoiksi. Silloin tulee toki tietämään, ettei Volta ole vain pölynimuri ja watti esiintyy muuallakin kuin sähkölaskussa. Mutta myös kulttuurin humanistis-yhteiskunnallisen falangin keskuudessa yleisesti ajatellaan, ettei luonnontieteiden historian tai niiden yhteiskunnallisen luonteen tuntemus kuulu ”humanistin” varsinaiseen opinto-ohjelmaan (ks. alan tutkintovaatimukset). Tällöinkin jää vaille vakavampaa huomiota se kiistämätön tosiasia, että luonnontieteet ovat mitä vaikutusvaltaisimpia inhimillisen kulttuurin luomuksia.

Eräässä suhteessa suomalaisten ”yleissivistys” on kuitenkin huipputasoa arvioitiin sitä sitten sivistyksen laajuuden tai uuden tiedon omaksumiskyvyn kannalta. Viime vuosikymmen osoittaa, että useimmat suomalaiset ovat vauhdilla ottaneet omakseen uudet korkeimman teknologian keksinnöt. Matkapuhelinten räjähdysmäisesti kasvanut myynti kertoo omalaatuisesta mutta erinomaisen onnistuneesti toteutetusta valistusprojektista, joka on nostanut kansalaisten teknologisen sivistyksen tason

perin korkealle. Tästä voi optimistisesti päätellä, ettei ”oppilasaines” ole suinkaan heikko, mutta sen mielenkiinto kohdistuu muualle kuin luonnontieteiden historiaan, humanistis-yhteiskunnallisiin aiheisiin tai filosofian klassikoihin. Ehtisihän Heideggeria, Wittgensteinia, Marxia tai Kantia ahmia aika siivun siinä ajassa minkä käyttöjärjestelmän uuden päivityksen parissa tupeksiminen vie. Mikäli kansalainen jättäisi matkapuhelimensa asetusten näpräilyn vähemmälle, niin hän voisi säästyneessä ajassa ammentaa kosolti tietoa esimerkiksi rotuteorioiden historiasta tai rodun käsitteen epätieteellisyydestä, mikä varmaankin hälventäisi hänen rasistisia ennakkoluulojaan. Ainakin toistaiseksi nettisivujen lataaminen vie niin paljon aikaa, että siinä ehtisi perehtyä useampaankin artikkeliin, jotka valaisevat vaikkapa arabioppineiden siunattua roolia helleenisen kulttuuriperinnön säilyttämisessä läpi levottomien eurooppalaisten vuosisatojen.

WSOY:n Siltala on oikeassa. Luonnontieteen popularisoinnit vaativat ajatustyötä ja yleissivistystä – ja filosofia sitä vasta vaatiikin. Siltala on oikeammassa kuin hän aavistaakaan. Tieteiden tai filosofian ”popularisointi” ei nimittäin tarkoita aivan samaa kuin helppolukuisten elämäntaidon oppaiden kohdalla: ”hyvin sanottu, noin minäkin ajattelen!”, vaan: ”mielenkiintoista, enpä ole tullut ajatelleeksi!”.

Ero on merkittävä. Kokemusteni mukaan suurten talojen kustannustoimittajat tai laajalevikkisten sanomalehtien toimittajat – puhumattakaan televisiosta – eivät tätä ratkaisevaa eroa aina oikein hahmota. He tuntuvat olettavan, että ”populaarin” tieteellisen tai filosofisen esityksen tulee laskeutua oletetun keskivertolukijan tasolle. Hyvä niin, mutta miksi? Siksi, että lukija houkuteltaisiin mukaan matkalle, jonka myötä hän kyseenalaistaa tai jopa hylkää aiemmat käsityksensä – ja/tai sitten haastaa kirjoittajan näkemykset? Tässä tapauksessa ”popularisointi” viittäisi pyrkimykseen sivistää ”keskivertolukijaa”, vakavaan yritykseen kohottaa hänen moraalista ja intellektuaalista tasoaan, vahvaan tahtoon tuottaa kriittistä asennetta lukijassa. Siis kaikkeen siihen kehitykseen, jonka myötä kirjoittaja voi saada lukijasta tasaveroisen keskustelukumppanin itselleen. Tällaiselle *elevaatiolle* ei tunnu löytyvän sijaa valtajuoksuuden suurista kustantamoista, lehdistä, saati televisiosta. Filosofaa ei niissäkään täydelleen tyrmätä, mutta se vaaditaan ”popularisoitavaksi” niin että oletettu lukija voi nopeasti saada ahaa-elämyksen tyyliin ”helpo, minä osaan!”. Klassikosta kirjoittavan tulee pystyä muitta mutkitta vastaamaan oletetun lukijansa oletettuun kysymykseen ”no, kerro nyt, mitä annettavaa Aristoteleella on nykypäivän ihmiselle?”. Vastaukseksi ei tule saada: ”Aristoteleen vieraus ja antiikin outous voivat auttaa syventämään historiallisuuden tajuasi”, vaan: ”Aristoteleen filosofia on monin paikoin edelleenkin ajankohtaista [minkä jälkeen nämä ”elävät” kohdat luetellaan]”.

”

Kuulostaa lähinnä vitsiltä, jos 'ajattelija' väittää olevansa tyytyväinen ajatteluunsa, kun se on 'subjektiivisesti' eli abstraktissa mielessä vapaata. Ajattelun vapaus voi toteutua ainoastaan tieteen ja elämän välisessä aktiivisessa yhteydessä. Kysymys on opettajan ja oppilaan, filosofin ja kulttuurisen ympäristön välisestä suhteesta, jossa kehkeytyvät ne kysymykset, jotka on ehdottomasti ratkaistava.” Antonio Gramsci, Benedetto Crocen filosofia, II. Suom. Mikko Lahtinen

Mikäli valtamedioiden ilmapiiri olisi avoin myös vaativille esityksille, ja muillekin kuin kaikkein arvovaltaisimmille ”tähdille”, eikä sanottavaa olisi pakotettava kaikin puolin helpotettuun populistiseen muotoon, tämä saattaisi kannustaa akateemisen uraputken paineessa puurtavia tutkijoita kirjoittamaan myös laajemmille, kotimaisille maallikkoyleisöille. Optimistinen myönteinen kansalaisten intellektuaalista ja moraalista kehitystä kohtaan voisi motivoida myös filosofiantutkijoita omaksumaan kirjoitustyyliä, jotka todella haastavat lukijan keskusteluun kirjoittajan kanssa.

Olipa puhe humanististen ja yhteiskuntatieteiden, luonnontieteiden tai filosofian ”popularisoinnista” niin ongelman lähteeksi ja myös ratkaisuksi paljastuu se kulttuurinen todellisuus, jonka käytännöissä ja instituutioissa ihmiset omaksuvat tai eivät omaksu olennaista tietoa, omaavat tai eivät omaa edellytyksiä vaativaan ja (itse)kriittiseen ajattelu-työhön. Mikäli valtamedia ei ole kiinnostunut olettamansa ”suuren yleisön” sivistystason kohottamisesta; mikäli suuret kustantajat taloudellisiin realiteetteihin vedoten karttavat liian vaikeina pitämiään teoksia; mikäli kouluissa ja yliopistoissa ei todella opeteta suhtautumaan tietoon ja tieteisiin arvostavasti mutta samalla kriittisen vaateliaasti, niin silloin on vaikea kuvitella, että vaativa mutta myös lukijan silmät avaava tietämys voisi syrjäyttää eri tavoin pilkottun ja pätkityn, helpotetun ja nopeutetun tiedonvälityksen.

”

Niinpä voidaan sanoa, että yksittäisen filosofin persoonallisuus muodostuu historiallisesti hänen aktiivisessa suhteessaan kulttuuriseen ympäristöönsä, jota hän pyrkii muokkaamaan. Ympäristö on puolestaan filosofin opettaja, kun se vaikuttaa itsekritiikin muodossa takaisin filosofiaan.” Antonio Gramsci, Benedetto Crocen filosofia, II. Suom. Mikko Lahtinen

Lukijan, katsojan ja kuulijan intellektuaalisia ja moraalisia edellytyksiä yhä paremmin aliarvioiva mediakulttuuri tulee myös työntämään yhä ”helpommat” filosofiset teokset yhä harvalukuisemman eliitin harrastukseksi. Muille filosofia tai kriittinen ajattelu ylipäätään on vain käsittämätöntä ja tavoittamatonta tai sitten eksoottisen vaikeatajuista kirjallisuutta, josta joku harva saattaa saada älyllisiä ”kicksejä” tai jonka avulla snobismiin taipuvainen voi erottautua viihteelle persojen tomppelien vetelästä massasta. Tällöin kriittinen ajattelu ja keskustelu eivät enää kuulu arkipäivän ja arkiajattelun hegemonisiin diskursseihin, vaan vaativan kommunikaation *poissaolo* on pönkittämässä tiedonvälityksen latteiden käytäntöjen hallitsevaa asemaa. Digitaalisen television ”kulttuurikanavakin” saattaa vain pahentaa tätä ongelmaa, mikäli tämä *erillinen* kanava samalla oikeuttaa valtakanavat omaksumaan yhä viihteellisempiä, turruttavampia ja epä-älyllisempiä kommunikaation muotoja ja sisältöjä.

Suurista päivälehdistä voi lukea ajan suunnan. Mihin ovat kadonneet todelliseen asiantuntemukseen nojaavat pitkät, jopa moniosaiset essee? Miksi toimittajaksi amatööri mutta omalla alallaan perin pätevä kirjoittaja saa yhä useammin tehdä tilaa lehden oman toimittajan kiireessä väsäämälle pintapuoliselle mutta nokkelasti rakennetulle speksaakkelille? Miksi kuvan prosentuaalinen osuus voi kohota jutussa jopa yli 70:n prosenttiin, vaikka kuva ei olisi edes jutun varsinainen kohde?

Mitä vähemmän valtalehdissä julkaistaan kirjoituksia, jotka edellyttävät kirjoittajalta todellista asiantuntemusta ja harkintaa, lukijalta pysähtymistä ja paneutumista sitä alemmaksi valtalehtien intellektuaalinen ja moraalinen taso laskee. Mitä nuukemmin niissä julkaistaan kirjoituksia, jotka asettavat kirjoittajan älylliseen dialogiin lukijansa kanssa, jotka erittelevät valtajulkisuuden itse viljelemien puhetapojen ja puhumisen käytäntöjen (diskurssien) kielellisiä ja poliittisia lähtökohtia, jotka aktivoivat lukijaansa ottamaan kantaa ja perustelevaan kannanottonsa sitä vahvemmin lehtien toimituksissa vallitsee lannistunut mieliala, joka syntyy kun luottamus ”suuren yleisön” intellektuaalisen ja moraalisen uudistumisen mahdollisuuksiin on tyystin kadonnut. Tällöin valtamedia on eräs keskeinen tekijä siinä prosessissa, joka tekee yhä totisemmaksi todeksi kyyniset väitteet, joiden mukaan kriittinen, herruudesta vapaa kommunikaatio ei voi ainakaan valtamedian itsensä kohdalla tarkoittaa muuta kuin utopistista haihattelua.

Mikko Lahtinen

1. Pietiläisen, Siltalan ja Perssonin mielipiteet sisältyvät *Helsingin Sanomissa* julkaistun artikkeliin Luonnontiede ei vedä kirjakauppaan (20. 10. 2001).